
Treballs arqueològics al castell de Solivella (Conca de Barberà)

JOAN MENCHON I BES
MOISÉS DÍAZ GARCÍA

1. INTRODUCCIÓ

Des de l'any 1998 l'Ajuntament de Solivella (Conca de Barberà) ha engegat un seguit d'actuacions amb la finalitat de recuperar el castell. En aquest marc s'han dut a terme dos camps de treball d'arqueologia, els mesos de juliol de 1998 i 1999, en col·laboració amb el Departament de Joventut de la Generalitat de Catalunya, com a primer pas per a la revaloració del conjunt.

2. SITUACIÓ I ENTORN FÍSIC

Solivella és un municipi d'uns 750 habitants, amb una superfície aproximada de 21 km², situat en la comarca de la Conca de Barberà. Les coordenades UTM són 31T CF 347768 591257-347780 591230-347805 591290-347815 591275. El castell de Solivella es troba situat sobre un promontori a la part alta de la població, al nord, dins del mateix casc urbà i està delimitat pel camí del Tallat, el carrer de Sant Joan i, al darrere, les cases de la plaça de Sant Joan. L'àrea ocupada pel castell ara és una esplanada d'uns 45 m de llarg per 28 m d'ample, on es conserven de forma desigual les restes de l'edifici.

3. CONTEXT HISTÒRIC

La primera dada que tenim del castell de Solivella és la seva cita com afrontació en un document, suspecte, del 1038 o 1058, on Ramon Berenguer I i la seva esposa Almodis van fer donació del puig de Forès a Miró Foguet i Bernat Llop. El 1076 consta *ispo castelar de Olivella* com afrontació de la quadra d'Ollers. L'any 1204 Pere d'Olivella o Solivella actua com a testimoni de la cessió d'una part de les rendes del castell de les Piles al monestir de Poblet. El 1284 Ponç de Solivella és esmentat com a marmessor del testament de Pere de Queralt. Al segle XIII el castell de Solivella va formar part de les possessions de la família Puigverd i posteriorment va passar a mans dels Anglesola. A principi del segle XIV va ser comprat per Poblet als marmessors de Ramon d'Anglesola per

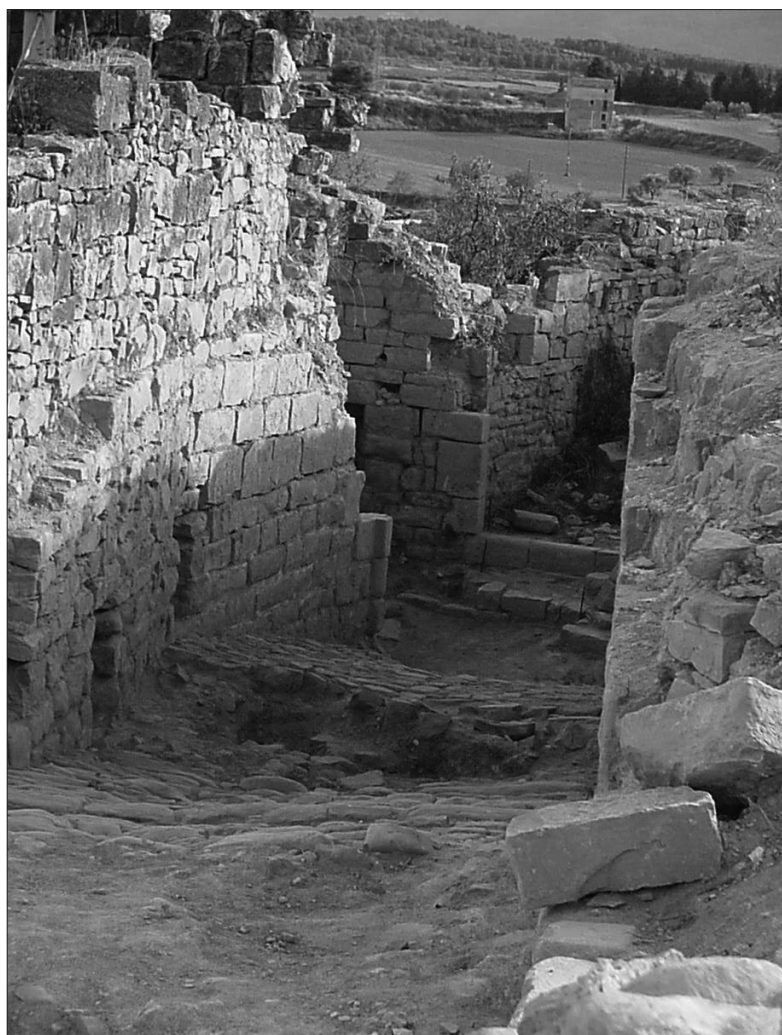

Figura 1
Vista general del sector 1300 del castell, que es correspon a la llitja d'accés a l'interior del cos principal de l'edifici. Es pot veure el paviment de pedra amb encintat i la muralla amb les espitlleres.

la quantitat de 50.000 sous. Però un plet entre els successors de Ramon i Santes Creus acabà amb una sentència de Jaume II que manava el retorn del castell als hereus i dels diners al monestir.

L'any 1324 Sibila d'Anglesola, vídua de Ramon d'Anglesola va vendre el castell al ciutadà de Barcelona Arnau Massaguer. Segons el fogatge de 1358 Solivella era de Macià Massaguer, en el de 1365-1370, que esmenta setanta-tres focs, el defineix com a ciutadà de Barcelona.

L'any 1391 va tornar a mans comtals i el 1393 el rei va vendre a carta de gràcia el castell amb els termes i jurisdiccions, mer i mixt imperis per 16.500 sous d'Aragó a Ramon d'Abella. Un any després el ven a Berenguer de Boixadors que el va posseir fins al 1424, any en què el cedeix a la corona. Aquell mateix any Alfons el Magnànim el ven a carta de gràcia a Ramon Berenguer de Llorac per la quantitat de 16.500 sous de Barcelona.

Segons Palau i Dulcet quan els Llorac es fan amb el castell, els Massaguer encara hi tenien drets, ja que Pere Guillem Massaguer va vendre a Ramon Berenguer de Llorac la jurisdicció civil i el domini útil del poble.

A finals del xv figura com a senyor de Solivella Ramon Berenguer de Llorac, possiblement fill de l'anterior, qui va tenir un fill, Lluís de Llorac que ja figura com a senyor de la vila el 1509. Els Llorac van engrandir el castell i hi van construir un gran edifici gòtic amb força elements renaixentistes.

L'any 1599 Felip III va concedir en feu perpetu i la jurisdicció criminal a Anna de Llorac, vídua de Lluís Pau. En aquest feu van seguir Berenguer de Llorac (12/7/1633), Joan de Llorac i Perelló (14/2/1674), Joan de Llorac i de Moixó (23/12/1706).

Seguint Palau i Dulcet, les desavinences entre el poble i els Llorac van portar a un plet a principis del XVIII. Conseqüència d'això, l'any 1729 el castell va retornar a mans reials. Joan de Llorac el va intentar comprar de nou però «la família el cità davant del tribunal». Després del plet el va recuperar l'any 1730. Els veïns van tornar a pledejar contra els Llorac però malgrat les despeses i els arguments adduïts, el 1735 van ser condemnats fisc i vassalls a silenci perpetu.

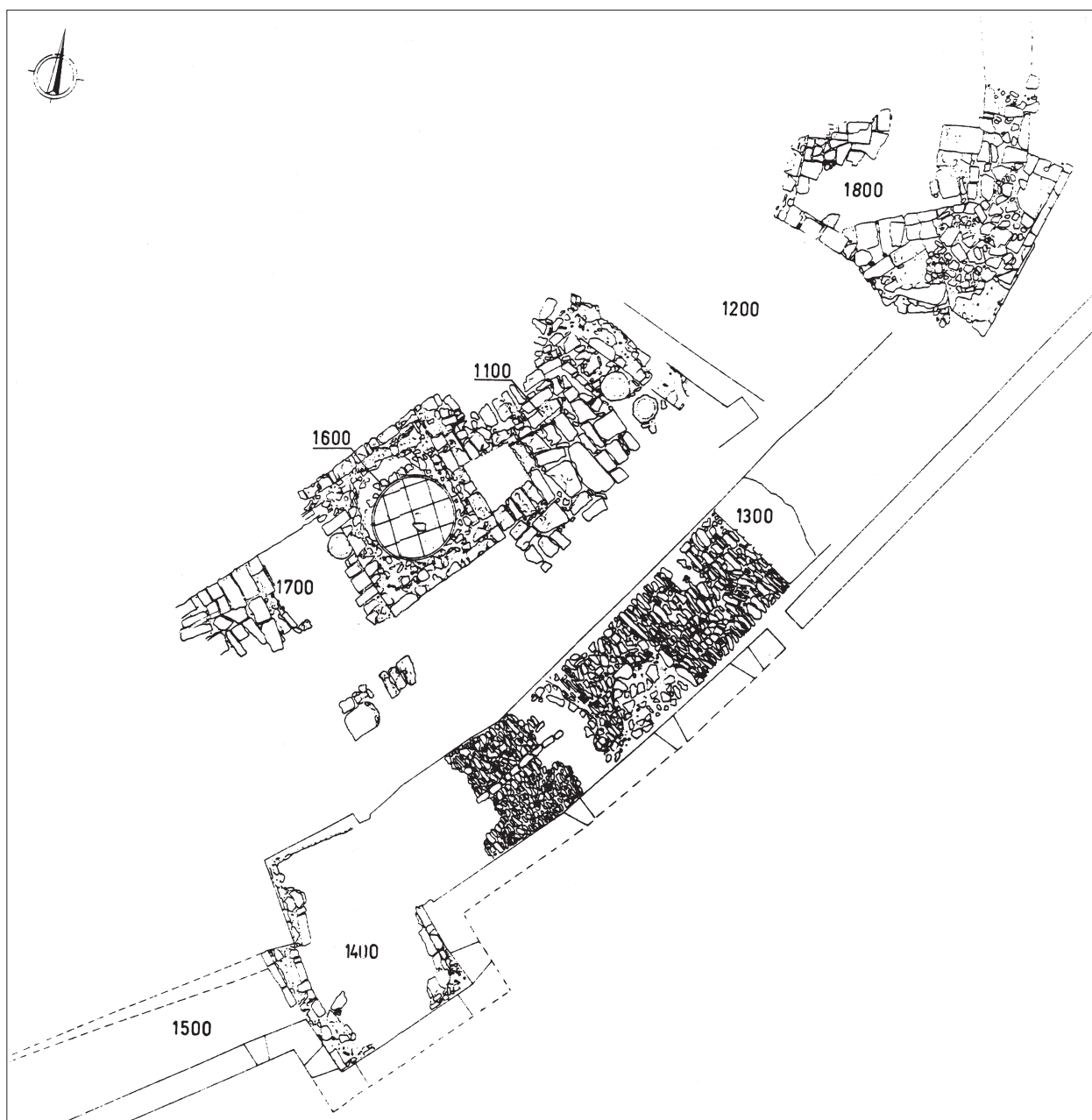

Figura 2
Planta general del
castell

L'any 1751 va passar a mans dels Despujol, parents barcelonins dels Llorac, arran del casament de M. Josefa de Llorac i Francesc X. Despujol. L'any 1870 Ignasi Maria Despujol, a l'ensens marquès de Palmerola el va vendre a Francesc Casamitjana i als germans Andreu i Tomàs Espanyol i Travé. Pocs anys després el comprà el diputat Frederic Travé, qui el va cedir a l'Ajuntament. Va ser enderrocada per ordre municipal l'any 1915.

4. DESCRIPCIÓ DEL CASTELL

El castell de Solivella es troba en una elevació calcària al costat nord del nucli urbà. La seva situació li atorga un clar caràcter estratègic i de control de l'en-

torn immediat i de la zona on se situa el poble, tot mantenint una àmplia visibilitat de la zona septentrional de la comarca i els estreps de la serra del Tallat. L'estat en què ens ha arribat la fortificació és força ruïnós. Les fotografies de finals del segle XIX i principis del XX mostren una impressionant construcció del gòtic tardà amb elements renaixentistes, bastida amb carreus, distribuïda en tres pisos al voltant d'un pati central i envoltada almenys per una muralla defensada amb bestorres. L'estat en què ens ha arribat, però, és un altre.

El fet de ser anorreat l'any 1915, juntament amb la venda de la pedra dels enderrocs, l'aprofitament de la zona com abocador de runes i la parcel·lació dels espais al peu de la muralla han transformat de manera força dramàtica l'estructura que teníem del castell fins a principis de segle XX. Abans de començar els treballs arqueològics del castell es veia solament l'angle nord-est i part de la muralla i contramuralla meridional i oriental, de manera que les restes de la construcció eren totalment cobertes per enderrocs, runa i vegetació. Es mantenia en ús, això sí, la cisterna del pati, utilitzada com a dipòsit d'aigua municipal.

Diferents autors de principis de segle l'havien pres com un exemple del que seria un castell de finals del gòtic. A l'obra *Els castells catalans*, Pere Català i Tomàs Domingo ens diuen que «A mesura que els castells prengueren importància de palau senyorial accentuaren la tendència a deixar un pati a l'interior. Els construïts al pla eren generalment de recinte quadrangular dins d'una sola massa de parets llises, i els dels llocs muntanyosos s'adaptaven a la configuració de terreny i estaven protegits per muralles, algunes vegades en doble recinte. Entre els primers és interessant el castell de Solivella, a la Conca de Barberà, actualment molt enrunat, on es veu la planta amb fortes muralles i torres de defensa, unes quadrades i altres rodones, merlets amb matacans, pati central amb escala espaiosa i grans sales.»

Molt més aclaridora és l'explicació que ens ha deixat Palau i Dulcet a la seva guia de la Conca de Barberà:

«Des del seu origen fins al segle XV, segurament el castell de Solivella era un edifici ferm, senzill i de poc abast. Però en entrar al domini de la família Llorac, s'exemplaren els murs i es reféu la fortalesa i es convertí en palau senyorial engalanat amb els gentils treballs escultòrics del gòtic florit. Així que deixaren d'habitar-lo els Llorac, el poble, que covava un odi mortal al feudalisme, s'abraonà contra tot ço que ostentava la marca dels seus senyors. Esbocinà els setials reservats que els Llorac tenien a l'església, trencà escuts nobiliaris, malbaratà treballs de talla i dins el castell destruí tot el que era al seu abast. De 1830 a 1840, es fortificaren dins el castell els voluntaris de la vila i en les lluites intestines que seguiren, serví de quarter a les forces armades, amb gran dany per a l'edifici.»

I tot seguit fa una descripció de l'estat del castell als anys vuitanta del segle XIX:

«De lluny, el grandios edifici, reforçat per dues torres angulars i rodejat de murs atreu tota l'atenció. A mesura que ens hi acostem, el seu retallat perfil i els seus

rònecs murs, ens permeten estudiar-lo i refer en la pensa les seves vicissituds arqueològiques. Els fossats, murs i contramurs semblen obra dels segles XIV i XV. El mateix diem de les dues torres rodones dels angles amb merlets, sageteres i maticans. El gran cos d'edifici quadrangular revela a les clares ésser obra dels Llorac i bastit segurament a principis del segle XVI. Els seus paraments de bulsonada, foradats per gentils finestrals, alguns d'ells amb pestanya, li donen aspecte de palau fortificat més que de castell.

»En entrar, es troba un pati quadrat, al mig del qual hi ha la cisterna. És un monument de pedra piramidal, encimerat per l'estàtua de Sant Jordi amb el drac vençut. En la peanya, dos àngels esculpits sostenint les armes nobiliàries dels Llorac.

»A la dreta del pati, una escala de pedra amb passamà treballat, mena a les habitacions superiors. Al davant s'obre un finestral quadrangular amb pestanyes i, al des-sota d'aquest, un arc rebaixat comunica amb les dependències baixes i fosques, i plenes de misteri pels que desconeixem amb exactitud el seu veritable destí. El poble les rodeja de llegendes i les converteix en presons, o llocs de martiri, relacionat amb el jou feudal dels seus extingits senyors.

»Dalt hi ha espaioses sales, cambres, passadissos, rics teginats, mènsules, impostes daurades, etc., però tot bastant castigat. Recolzada al mur d'una gran sala es veu un monumental escalfapanxes de marbre blanc, flanquejat per dos àngels de grandària natural i sostenint l'escut dels Llorac.»

Les fotografies que ens han arribat del castell mostren que es tractava d'una edificació de gran envergadura. Els reculls fotogràfics publicats fa alguns anys per Jordi Travé fan la compilació de plaques de finals dels segles XIX i XX, que en part ja s'havien fet conèixer en obres com la dels *Castells catalans*.

Un document en el qual ens hem de basar per comprendre l'estructura del castell de Solivella va ser publicat l'any 1984 per Josep Maria Sans Travé i Concepció Ballart i Marsol. Es tracta de l'inventari dels béns de Lluís Pau de Llorac i Constantí, senyor del castell, procedent del fons del notari barceloní Domingo Fontana.

L'estructura de l'inventari, en el qual es fa una ressenya dels béns mobles seguint un criteri topogràfic, ens permet conèixer, bé que de manera indirecta les principals estances de l'edifici, ja que s'esmenten per poder localitzar els diferents objectes i béns. Hem de tenir en compte, però, que podria ser que determinats espais no siguin mencionats en trobar-se buits o tenir poca significació en el marc de l'inventari.

A la planta baixa s'esmenten: el celler, el celleret, la cambra dels mossos, entrant al pati a mà esquerra, el celler de mà esquerra, els estables, la cisterna, l'escala, el corral, la botiga en entrar al pati a mà esquerra, la botiga de l'oli.

A la primera planta es fa menció de la sala davant de l'escala, de la sala de mà dreta de l'escala, de la sala al seu costat on va morir Lluís Pau de Llorac, de la cambra adjacent que dona al corredor i la comuna, de la cambra fosca, de la cambra del pa al capdamunt del corredor, de la cuina, de la cambra contigua a la de davant de l'escala, de la cambra gran, de la cambra petita dita de l'obra nova, al costat de la cambra gran, d'una altra cambra petita, de l'estudi i de la capella.

A la segona planta o esgorfes se situen les escales al final del corredor que menen al segon pis, al rebostet, a la cambra anomenada «hospital» i a les botigues de blat.

La relació de béns de l'inventari aporta una valuosa munió de dades per entendre la vida quotidiana en el castell. Sans Travé i Ballart fan una divisió en elements i eines del camp i animals de càrrega, carruatges, armes, biblioteca i arxiu, objectes d'art i litúrgics, instruments musicals, mobiliari, vestits, joies, estris i arreus diversos.

Els treballs arqueològics duts a terme, juntament amb l'observació dels vestigis que ens han arribat mostren que el castell gòtic de Solivella s'adapta a l'estructura del roquissar, la qual cosa l'obliga a adoptar una planta recta pel costat nord i oest, mentre que a les bandes sud i est adopta una silueta en arc. Aquesta forma es palesa també a la planta de la muralla del recinte, i varia substancialment en la primera defensa ja davant del poble.

Per a una millor comprensió de l'estructura i evolució del recinte de Solivella, cal diferenciar tres espais:

El castell o recinte sobirà, que es devia compondre per la caixa de l'edifici gòtic, de planta irregular i estructurada al voltant d'un pati central on hi devia haver la cisterna i el seu brocal, i l'escala d'accés a la planta. Segons la informació gràfica i documental tenia tres plantes, baixa, primer pis i esgorfes. S'hi entrava per una porta de mig punt al costat sud-oriental.

La lliça, la muralla i el pas de ronda fins la porta del castell: primera defensa de la fortificació, que es compon d'una muralla de carreus i espitlleres obertes a l'alçada de la lliça, i originàriament coronament de carreus espitllerrats i pas de ronda sobre trespol de lloses de pedra. Hi trobem una torre porta defensada amb espitlleres o troneres d'orb i pal, des de la qual surt una rampa pavimentada amb pedres fins a la porta del castell.

La contramuralla i el vall: entre la primera muralla i el poble, hi ha un espai, ara ocupat per hortes i coberts que limita pel sud un mur de carreus que en principi prenem com part d'una contramuralla o barrera defensiva, de manera que es crea un espai protegit. Hi ha un fossat al peu de la muralla del castell.

5. INTERVENCIÓ DE 1998 I 1999

Els treballs arqueològics van començar el mes de juny de 1998 amb un rebaix mecànic controlat sota la direcció de C. A. Pociña. Es va realitzar una primera extracció de runes de bona part de la zona adjacent a la porta d'entrada a la muralla del recinte sobirà. La runa procedent del rebaix es va destriar, tot separant els carreus, aptes per a intervencions de rehabilitació posteriors. En alguns punts es va arribar a rebaixar més de 3 m i es va realitzar el rebaix del 95% dels nivells de runa, tot deixant una potència mitjana de 30 cm sobre les línies teòriques de paviment per protegir-los de l'acció de les màquines.

Després es van realitzar dues campanyes, els mesos de juliol de 1998 i 1999, organitzades com a camps de treball en col·laboració entre el Departament

Figura 3

Vista de les restes encara dempeus del cos central del castell de Solivella. Correspon al que resta visible del castell medieval, de tàpia, folrat posteriorment per l'obra renaixentista.

ment de Joventut i el Servei d'Arqueologia de la Generalitat i l'Ajuntament de Solivella. Es van concretar en:

SECTOR 1100

Correspon a una petita estança al sud de l'accés al castell (sector 1200) que funciona com a espai destinat a celler, en relació a un cup localitzat al sector 1600. És una petita cambra de la qual s'han delimitat els costats septentrional, meridional i occidental. Està pavimentada amb grans blocs de pedra lligats amb tocs de guix o morter de calç i al costat septentrional s'hi troba una bateria de quatre tenalles de terrissa delimitades meridionalment per un muret de maçoneria. Al peu del mur de separació amb el sector 1600 s'ha localitzat un espai rectangular en el subsòl destinat a permetre el buidatge del cup mitjançant un canaló de desguàs. L'accés a l'estança és una obertura o pas al costat occidental, que probablement donava al pati del castell. L'habitació estava segellada per una sèrie de nivells d'enderroc d'època contemporània.

Figura 4

Sector 1100.
Estructures
documentades durant
els treballs d'excavació.

SECTOR 1200

És un espai ampli entre els sectors 1100, 1300 i 1800 que originàriament devia ser la porta d'accés al recinte sobirà del castell. Al nord està limitada per l'àmbit 1800 que hem interpretat com un cós de guàrdia, al sud per la separació amb el sector 1100 i al nord-oest amb el pati del castell

Després d'excavar els nivells de colgament i enderroc es va poder veure que el sector està definit per murs de carreus i el que podria ser un nervi de la volta de la coberta, caigut, sota els nivells d'enderroc. També es va descobrir part d'un paviment de lloses i un graó amb canalització d'aigua.

SECTOR 1300

El sector 1300 és l'espai entre la muralla del recinte sobirà del castell, el seu mur perimetral i la porta d'accés a la zona (sector 1400), que es coneix com a lliça. És un espai en pendent, amb la cota inferior al costat de l'accés a la muralla, i la superior en el lloc on hi havia el portal del castell. El costat nord del castell està delimitat pel mur perimetral del recinte sobirà, una imponent estructura de carreus allargassats units amb morter de calç tot deixant una junta força prima, mentre que a la banda contrària, hi ha un mur també de carreus, encara que amb reparacions d'època moderna/contemporània, on s'obre un seguit d'espitlleres del tipus d'orb i pal, de cronologia tardana (segles xv-xvi).

Sota dels nivells d'enderroc hem pogut detectar un primer nivell de paviment format per trams escalonats, fets amb còdols i reble, i vorada de pedres de mida petita o mitjana. Sota seu n'hi ha un altre, de característiques similars. Al costat est del paviment es localitza la muralla del recinte sobirà formada per carreus de petites dimensions, lligats amb morter de calç, i un total de quatre espitlleres. A la banda oest hi ha el mur de la façana del castell, format per grans carreus escairats lligats amb morter de calç. Al sud, en el límit

amb el sector 1400, es localitzen els muntants d'una portalada de pedra. Sobre la muralla medieval es pot observar un reeixecament de maçoneria amb una obertura quadrada i una reparació d'època contemporània.

SECTOR 1400

Es tracta de la torre porta d'entrada de la muralla del castell a la lliça. És una estructura de carreus que recolza a la muralla del sector 1300, bé que hi ha alguns encadenats entre els carreus d'ambdues, cosa que fa pensar en la coetanietat constructiva

L'entrada al castell es feia per una portalada de mig punt amb capialt, que dona a l'interior de la torre, des d'on s'accedia mitjançant una altra portalada al sector 1300 i per tant a l'interior del castell, i per una porta sobre uns esglaons, al sector 1500, a l'oest. El costat nord està delimitat per un mur de carreus sobre una banquetta de fonamentació. L'excavació va permetre delimitar dos paviments successius de lloses de pedra, el més modern relacionat amb l'afegit d'un contrafort i un esglaó al peu de la porta d'accés al sector 1500.

SECTOR 1600

El sector 1600 és un cup per a l'elaboració del vi al costat del sector 1100. Està conformat per murs de carreus de diferents dimensions lligats amb morter de calç de mala qualitat que envolten un cup de planta circular folrat a les parets i base amb rajoles vidrades de color marró. Al costat oest, hi ha un desguàs que devia vessar el líquid a l'estructura semisoterrània del sector 1100.

SECTOR 1700

El sector 1700 es troba a l'oest del sector 1600 i al nord del 1400. Es tracta d'un espai descobert parcialment en els costats nord i oest que el podríem definir en un principi com a dependències de tipus agrícola —dedicades a l'elaboració del vi— com les dels sectors 1100 i 1600. En el seu costat nord està delimitat per un mur de pedra lligada amb morter i hi ha restes d'una escala de pedra. En el costat oest hi ha l'arrencament d'un arc diafragma, parcialment embegut per l'estructura del cup del sector 1600. Els costats sud i oest no es van delimitar durant les campanyes de 1998 i 1999 per raons de seguretat (sud) i per la presència de l'abocador de terres de l'excavació (oest). A l'angle nord de l'estança es va detectar una tenalla semisoterrada. A l'extrem nord-est del sector, entre l'escala i la tenalla es va localitzar una estructura rectangular, possiblement un dipòsit, que aprofita com a lateral l'escala.

L'estança està pavimentada amb lloses lligades amb morter, sobre un terra similar a l'anterior.

SECTOR 1800

Es troba al nord del sector 1200. És una petita estança de planta trapezoïdal i que dona a una altra, no excavada al nord, i que en un principi hem pres com un cós de guàrdia, tot i que no es poden descartar altres possibilitats.

Figura 5

Cos de guàrdia del castell, sector 1800. Detall del sistema d'accés de la porta i la lliça.

Aquesta cambra s'obre al sector 1200 mitjançant una porta amb un marxapeu de carreus, possiblement posterior i la seva estructura es caracteritza per estar formada bàsicament per murs de carreus de grans dimensions amb els angles rematats a bisell i paraments de maçoneria lligada amb morter i arrebossats de guix. El paviment és de lloses de pedra.

Exteriorment, tenim un potent contrafort que es pot apreciar a les fotografies antigues del castell abans de ser enderrocat

7. CONSIDERACIONS FINALS

Els treballs arqueològics duts a terme els anys 1998 i 1999 al castell de Solivella ens han permès de poder conèixer part de la importància arquitectònica d'aquest edifici gòtic-renaixentista. Es tracta, com ja s'ha dit, d'un castell senyorial de les acaballes de l'edat mitjana amb importants elements renaixentistes, especialment quan ens referim a la decoració. S'estructura al voltant d'un pati central i sabem de l'existència de tres plantes. A la baixa hem de localitzar diferents estances utilitzades pel servei dels senyors i a tasques d'elaboració de vi, quadres etc. Al primer pis, tenim les estances residencials dels senyors de Llorac i a la tercera planta, el graner.

L'estat actual de les excavacions permet localitzar la porta d'entrada al castell, el cós de guàrdia i una sèrie d'espais destinats a la producció del vi, d'acord amb el document testamentari del segle XVII i les evidències arqueològiques. Per altra banda, hem localitzat l'accés al castell des de la muralla, amb una torre, i la lliça amb dues fases de paviments.

Ara per ara no podem establir una hipòtesi evolutiva del castell de Solivella, atesa l'extensió de l'excavació. En properes intervencions es preveu

la realització de l'estudi exhaustiu de les estructures, amb els corresponents aixecaments planimètrics, i la continuació de les tasques d'excavació tant en extensió com en profunditat.

Hem de fer també una especial menció a la necessitat de complementar els treballs arqueològics amb la consolidació de les estructures que vagin apareixent, de cara a una posterior consideració del castell de Solivella com un bé patrimonial que cal conservar i difondre tant a escala local com comarcal i nacional.

8. BIBLIOGRAFIA

- Català, P. (dir) (1973) *Els Castells Catalans*. Barcelona, 5 vol.
- Durán i Canyameras, F. (1914) *Notas Arqueológico-Históricas sobre los Castillos feudales de Cataluña*. Barcelona.
- Guasch, J. (s/a) *Àlbum Monumental-Pintoresch de Catalunya*. Barcelona.
- Martinell, C. (1955) «L'art de transició al Gòtic». A: *L'art català*. Barcelona, vol I.
- Palau i Dulcet, A. (1922) *La Conca de Barberà. Guia de la Conca*. Barcelona.
- Solé i Sabarís, Ll. (1931) *Àlbum Meravella*. Barcelona, vol I.
- Catalunya Romànica*. Vol XXI: *l'Alt Camp, el Baix Camp, el Tarragonès, la Conca de Barbera, el Priorat*. Barcelona, 1995.
- Sans Travé. J. M.; Ballart, C. (1983) «Un inventari del castell de Solivella de 1596». A: *Miscel·lània d'estudis solivellencs* 2, 120-166.
- Travé; J. (1983) «Fòtica solivellenca I. El castell». A: *Miscel·lània d'estudis solivellencs* 2, 105-108.
- Travé; J. (1984) «Fòtica solivellenca I. El castell (2)». A: *Miscel·lània d'estudis solivellencs* 2, 10-11.